

Β' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ (στ. 376-581)

Στ. 376-440

Ερμηνευτική προσέγγιση

Ο κορυφαίος βλέπει έκπληκτος και ανήσυχος το φύλακα να οδηγεί την Αντιγόνη (**δραματικό απρόοπτο**). Καταλαβαίνει ότι ο δράστης της ταφής δεν είναι άντρας αλλά γυναίκα και μάλιστα συγγενής του Κρέοντα. Το απροσδόκητο αυτό γεγονός τον κάνει να μην πιστεύει στα μάτια του. Γι αυτό και το χαρακτηρίζει *ακατανόητο μυστήριο* και *θεόσταλτο θαύμα*, εκφράζοντας έτσι και τη **θεοσέβειά** του (στ. 376-378).

Στη συνέχεια προσφωνεί την Αντιγόνη δύστυχη, κόρη του κακότυχου Οιδίποδα, και τη θεωρεί θύμα της προγονικής κατάρας. Χαρακτηρίζει μάλιστα την πράξη της ασύνετη, αφού παραβαίνοντας τη διαταγή του Κρέοντα εξέθεσε τον εαυτό της σε κίνδυνο. Έτσι προσδιορίζει το κίνητρο της ταφής («αφροσύνη») και έμμεσα συντάσσεται με τον Κρέοντα. Διατηρεί όμως κάποιες ελπίδες ότι μπορεί να σφάλει και γι' αυτό εκφράζεται με ερωτηματικό τρόπο (στ. 379-383).

Ο φύλακας με θριαμβευτικό ύφος ανακοινώνει στο χορό λιτά και κατηγορηματικά ότι η Αντιγόνη είναι ο δράστης της ταφής. Μάλιστα αξιώνει να δει τον Κρέοντα, για να επικυρώσει την αθωότητά του, χωρίς να νιώθει πια δέος γι' αυτόν. Δίπλα του στέκεται η ηρωίδα **σιωπηλή** αλλά **ατάραχη** και περήφανη. Ο κορυφαίος ανακοινώνει την έξοδο του Κρέοντα από το ανάκτορο πάνω στην ώρα (θεατρική συμβατικότητα/σύμπτωση), που ρωτά με ποιο περιστατικό συνέπεσε η παρουσία του (στ. 384-387).

Ο φύλακας δεν απαντά αμέσως στην απορία του Κρέοντα, αλλά με φλυαρία και συνεχή γνωμικό λόγο (τριπλή γνωμολογία: στ. 388, 389, 392-393) δικαιολογεί την επανεμφάνισή του ύστερα από τις φοβερές απειλές του, μολονότι είχε δηλώσει κατηγορηματικά ότι δε θα ξαναγυρίσει (στ. 329). Η παρουσία του και η ανέλπιστη χαρά του οφείλεται στην προσαγωγή του δράστη της ταφής. Παρουσιάζει μάλιστα τη σύλληψη του ενόχου ως προσωπικό του επίτευγμα, αδιαφορεί για την τύχη της Αντιγόνης και με θράσος υποδεικνύει στον Κρέοντα το διπλό του χρέος: να καταδικάσει αυτή και τον ίδιο να τον απαλλάξει από κάθε ευθύνη (στ. 388-400).

Ο Κρέοντας νιώθει έκπληξη για τη σύλληψη της Αντιγόνης, αν και προηγουμένως (στ. 395-396) άκουσε την αιτία. Αδυνατεί να πιστέψει ότι η ανεψιά του είναι ο δράστης και ρωτά το φύλακα αν έχει σαφή συνείδηση της βαριάς κατηγορίας του. Τότε αυτός ρητά αναφέρει πάλι ότι συνέλαβαν την Αντιγόνη επ' αυτοφώρω. Όμως ο Κρέοντας αμφισβητεί τη μαρτυρία του και ζητεί περισσότερα αποδεικτικά στοιχεία (στ. 401-406).

Ο Κρέοντας συνειδητοποιεί ότι διαψεύστηκαν οι υποψίες του για τους δράστες και τα κίνητρα της ταφής και ότι **μειώθηκε το πολιτικό του κύρος**. Συναισθάνεται ότι βρίσκεται σε δύσκολη θέση να τιμωρήσει τον ένοχο, αφού η ηρωίδα είναι στενός συγγενής του, και γι αυτό διατηρεί τις επιφυλάξεις του. **Η στάση** του όμως αυτή **εξυπηρετεί και λόγους θεατρικής οικονομίας**, αφού δίνεται στο φύλακα η δυνατότητα να αφηγηθεί τις συνθήκες σύλληψης της Αντιγόνης. Έτσι μεταφέρει στους θεατές γεγονότα που έγιναν μακριά από το ανάκτορο και που δεν μπορούσαν να τα δουν ως δρώμενα επί σκηνής (**παράβαση της ενότητας του τόπου**). Η αφηγημένη δράση καλύπτει ουσιαστικά χρόνο πολλών ωρών που ξεπερνά το τρίωρο της θεατρικής διδασκαλίας (**παράβαση της ενότητας του χρόνου**). Επιπλέον η ενότητα αυτή αποτελεί θαυμάσιο τέχνασμα του ποιητή, για να **επιβραδύνει** την άμεση σύγκρουση Κρέοντα και Αντιγόνης.

Ο φύλακας στη συνέχεια του λόγου του αφηγείται τις ενέργειες των συντρόφων του και την αιτία που τις προκάλεσαν: πρώτα - πρώτα απογύμνωσαν καλά από τη σκόνη, εξαιτίας των απειλών του Κρέοντα, το αποσυνθεμένο σώμα του νεκρού, γεγονός που προκαλούσε αποστροφή. Ύστερα κάθισαν απάνεμα και προέτρεπε ο ένας τον άλλο για σωστότερη φρούρηση του νεκρού, για να μην ξανασυμβεί ό, τι συνέβη. Το έργο αυτό μάλιστα το αναλαμβάνουν όλοι και είναι επίπονο (στ. 407-414).

Η συμπεριφορά των φρουρών δείχνει τον **τρόμο** και τον **πανικό** τους απέναντι στην τυραννική εξουσία, αλλά και την αναισθησία τους μπροστά στο μακάβριο θέαμα του νεκρού, τη **φιλαυτία** και το ταπεινό τους ήθος. Ακόμα η στάση τους μαρτυρεί **υπερβάλλοντα ζήλο και άστοχη ανάληψη πρωτοβουλίας**, γιατί ο Κρέοντας δεν είχε διατάξει την εκταφή. Ίσως πάλι προέβησαν στην πράξη τους αυτή επηρεασμένοι από την αρχική εντολή του (στ. 28-30 και στ. 205-206).

Ακολούθως ο φύλακας αναφέρεται στο χρόνο και στις συνθήκες της νέας ταφής. Ήταν μεσημέρι και ο ήλιος έκαιγε. Ξαφνικά τη γαλήνη τη διαδέχτηκε **θεομηνία**. Παρουσιάστηκε ένα απροσδόκητο φυσικό φαινόμενο, ένας φοβερός ανεμοστρόβιλος που σήκωσε στη γη κουρνιαχτό, έκοψε τα φύλλα των δέντρων και σκοτεινίασε τον ουρανό. Τότε οι φρουροί φοβισμένοι έκλεισαν τα μάτια τους και περίμεναν να περάσει το κακό. Ο φύλακας μάλιστα χαρακτηρίζει το *γεγονός θεόσταλτο και οργή θεού*, εκφράζοντας έτσι τη **θεοσέβειά** του και **αποδοκιμάζοντας** πάλι **έμμεσα** την εντολή του Κρέοντα (στ. 415-421).

Η θύελλα αυτή αποτελεί **θαυμάσιο δραματικό εύρημα του Σοφοκλή**, γιατί διευκολύνει την Αντιγόνη να πλησιάσει αθέατη το νεκρό. Παράλληλα εξυπηρετεί την **αντιθετική σκιαγράφηση του χαρακτήρα** των φυλάκων και της ηρωίδας: εκείνοι έντρομοι και με τα μάτια τους κλειστά στέκουν παράμερα και περιμένουν να περάσει το κακό. Αυτή όμως με θάρρος και αποφασιστικότητα προχωρεί στην εκπλήρωση του ιερού χρέους της. Επιπλέον υποδηλώνεται με τη φοβερή δίνη η διαμαρτυρία και η οργή των θεών για την εκταφή του νεκρού. Το **φυσικό περιβάλλον** γίνεται άγριο και **εναρμονίζεται τραγικά με την ιεροσυλία της εκταφής** αλλά και με τη θέληση των θεών. Υπάρχει λοιπόν **συμβολισμός** της θείκης παρουσίας που **αισθητοποιείται με το ξέσπασμα της φύσης**.

Στη συνέχεια ο φύλακας αφηγείται και περιγράφει με ζωντάνια και παραστατικότητα την αντίδραση της Αντιγόνης, όταν είδε απογυμνωμένο πάλι το νεκρό. Σαν τη μάνα-πουλί που βλέπει τη φωλιά χωρίς τους νεοσσούς θρηνεί σπαρακτικά και εκστομίζει άγριες **κατάρες** για τους δράστες της εκταφής (οι πρόγονοί μας ήταν θρησκόληπτοι και δεισιδαιμόνες. Γι' αυτό πίστευαν ότι οι **κατάρες** είχαν μαγική δύναμη και έβγαιναν αληθινές. Έτσι, ασκούσαν ψυχολογική πίεση και τους προκαλούσαν φόβο). Σκεπάζει πάλι το νεκρό με ξερή σκόνη και του προσφέρει τρίσπονδες χοές. Η **εικόνα** είναι εξόχως **ποιητική** και **συγκλονιστική**, δείχνει την έντονη συναισθηματική φόρτιση της ηρωίδας, την **αδελφική της αγάπη που σχεδόν ταυτίζεται με τη μητρική** και προκαλεί στους θεατές συγκίνηση, οίκτο και θαυμασμό γι αυτήν (στ. 422-431).

Δε συγκινεί όμως η ηρωίδα τους σκληρούς φρουρούς, αφού όλοι μαζί, μόλις τη βλέπουν, ορμούν και την πιάνουν. Αυτή μένει ατάραχη, γιατί έχει τη συνείδησή της ήσυχη επειδή εκπλήρωσε το χρέος της. Την ανακρίνουν για την πρώτη και τη δεύτερη ταφή και εκείνη με σθένος ψυχής και χωρίς υπεκφυγές τις παραδέχεται. Η στάση της δείχνει για μια ακόμη φορά το γενναίο της φρόνημα και το ήθος αλλά και την υψηλή συναισθηση του καθήκοντος (στ. 432-435).

Η ομολογία της Αντιγόνης προκαλεί στο φύλακα ανακούφιση και ικανοποίηση, γιατί απαλλάσσεται από κάθε ευθύνη, αλλά και συμπόνια για την ηρωίδα. Διαπιστώνει ότι είναι πολύ ευχάριστο να γλιτώνει κανείς από τις συμφορές, αλλά και πολύ οδυνηρό να οδηγεί τους φίλους

σ' αυτές. Όμως η συμπάθεια και η ευαισθησία του είναι υποκριτική, αφού τελικά η μικροψυχία και η φιλαυτία του καταπνίγουν την ανθρωπιά. Έτσι προβάλλεται και πάλι αντιθετικά η διαφορά του ήθους ανάμεσα στο φύλακα και την Αντιγόνη: εκείνος κινείται εγωκεντρικά, ενώ αυτή από ευγένεια ψυχής θυσιάζεται για τον αδερφό της (στ. 436-440).

Όλη αυτή η σκηνή (στ. 376-440) συνδέεται οργανικά με το Α' στάσιμο αλλά και με τα προηγούμενα διαλογικά μέρη (Πρόλογο - Α' επεισόδιο). Από το σημείο αυτό αρχίζει η **δέση** της τραγωδίας και προοικονομείται η πρώτη κορύφωση του έργου με τη σύγκρουση Κρέοντα-Αντιγόνης.

Προβλήματα ερμηνείας

1. Η εκταφή του νεκρού (στ. 409-410).

Οι φύλακες σαρώνουν τη σκόνη που σκέπαζε το νεκρό Πολυνείκη. Αυτό όμως δεν το έκαναν αμέσως μετά την πρώτη συμβολική ταφή, οπότε θα απέκρυπταν το γεγονός από τον Κρέοντα και δε θα χρειαζόταν να του το ανακοινώσουν. Η στάση τους εξηγείται από τα εξής:

α. φοβούνταν ότι, αν ξέθαβαν προηγουμένως το νεκρό, κάποιος από τους ίδιους θα το αποκάλυπτε στο βασιλιά, για να γίνει αρεστός σ' αυτόν και για να αποφύγει την τιμωρία. Άλλωστε όλοι τους ήταν δούλοι, φιλόζωοι και με ταπεινό φρόνημα.

β. η εκταφή του νεκρού ήταν πράξη ανόσια και ως δεισιδαίμονες που ήταν, δεν είχαν το ψυχικό σθένος να την κάνουν.

γ. το άταφο σώμα το θεωρούσαν «*ἄγος*» (στ. 256) και την ταφή θαύμα δυσχερές (στ. 254). Έτσι ενδόμυχα αποδοκίμαζαν τη διαταγή του Κρέοντα και ενέκριναν την ταφή που τη θεωρούσαν πράξη ιερή (στ. 247).

δ. με την εκταφή του σώματος τώρα μεταθέτουν την ηθική ευθύνη στον ανώτατο κοσμικό άρχοντα, αφού αυτό διέταξε την πρώτη φορά (στ. 28-30 και στ. 205-206).

ε. αν ξέθαβαν κρυφά το νεκρό, δε θα είχαμε τραγικές εξελίξεις, σύγκρουση προσώπων και ο μύθος θα ήταν ανύπαρκτος.

Λόγοι λοιπόν θεατρικής οικονομίας δεν επιτρέπουν την πρόωρη εκταφή του νεκρού.

2. Η δεύτερη ταφή.

Οι συνηθισμένες ερμηνείες που δίνονται στη δεύτερη ταφή είναι οι εξής:

α. την πρώτη ταφή την έκανε η Ισμήνη αφού άλλαξε γνώμη, ενώ τη δεύτερη η Αντιγόνη.

β. η Αντιγόνη μετά την πρώτη της ταφή αντιλήφθηκε τη θεομηνία και φοβήθηκε μήπως αυτή ξεθάψει το νεκρό. Γι' αυτό ξαναγύρισε.

γ. την πρώτη φορά η Αντιγόνη έθαψε το νεκρό ρίχνοντας μόνο ξερή σκόνη στο σώμα του. Η ταφή ήταν **εικονική και συμβολική, πρόχειρη και βιαστική**. Η ηρωίδα δεν είχε το χρόνο να ετοιμάσει και να προσφέρει τις χοές. Τη δεύτερη φορά ήρθε για να ολοκληρώσει την ταφή προσφέροντας τις τρίσπονδες χοές.

δ. έπρεπε να ξαναγυρίσει, για να συλληφθεί και να προωθηθεί ο μύθος. **Λόγοι** λοιπόν **θεατρικής οικονομίας** επιβάλλουν την επανεμφάνισή της. Ο ποιητής δεν ενδιαφέρεται για την έλλειψη λογικής συνέπειας (αδικαιολόγητη λογικά η δεύτερη ταφή) και θυσιάζει τον ορθολογισμό στις ανάγκες της ποιητικής λειτουργίας.

Κριτική απόψεων:

α. η πρώτη εκδοχή είναι αυθαίρετη, γιατί πουθενά στο κείμενο δε φαίνεται ότι η Ισμήνη άλλαξε γνώμη κι έθαψε το νεκρό.

β. η θύελλα είναι **υστερόχρονο** φυσικό φαινόμενο ως προς την απόφαση και τη δεύτερη άφιξη της Αντιγόνης. Η θύελλα βρήκε την ηρωίδα στον τόπο όπου κείτονταν ο νεκρός. Αν

προηγούνταν, ίσως θα δικαιολογούνταν η αγωνία της Αντιγόνης για την εκταφή του νεκρού και η επανεμφάνισή της.

γ. ο στ. 247 «*ἔφαγιστεύσας ἃ χρή*» (= με αγιασμό το ράντισε) δείχνει ότι η Αντιγόνη είχε ήδη προσφέρει την πρώτη φορά στο νεκρό όλες τις καθιερωμένες ταφικές τιμές, άρα και τις τρίσπονδες χοές.

δ. θα ήταν έργο κακότεχνο και ανάξιο του ποιητή, αν ο δεύτερος ερχομός της Αντιγόνης ήταν λογικά αδικαιολόγητος κι αν επιβαλλόταν μόνο για την προώθηση του μύθου. Ο ποιητής είναι ιδιαίτερα δεινός κατά τον Αριστοτέλη στην άρτια σύνθεση του μύθου και την αρχιτεκτονική του δράματος. Έτσι ποτέ δεν ήταν δυνατό να υποπέσει σε τόσο εμφανές λογικά λάθος.

Η αλήθεια είναι διαφορετική. Η Αντιγόνη ανησυχούσε μήπως τα ζώα και τα πτηνά ξεθάψουν το νεκρό ή μήπως το κάνουν αυτό οι φύλακες ύστερα από τις απειλές του Κρέοντα. Άλλωστε ζούσε στο ανάκτορο και θα είχε πληροφορηθεί την αντίδραση του βασιλιά. Ήθελε λοιπόν να βεβαιωθεί για την τύχη του Πολυνείκη και έτσι τα φιλάδελφα, σχεδόν μητρικά της συναισθήματα έφεραν ξανά τα βήματά της στο νεκρό και στην επανάληψη των νεκρικών τιμών. Επιπλέον με την επανεμφάνισή της, που καταλήγει βέβαια στη σύλληψή της, συμπληρώνεται η ηθογραφία του Κρέοντα και ιδίως των φυλάκων και της Αντιγόνης. Διαψεύδονται οι υπόνοιες του Κρέοντα για πολιτική συνωμοσία και για υλικά κίνητρα της ταφής, μειώνεται το κύρος του ως απόλυτου μονάρχη και κυρίως επιβραδύνεται η σύγκρουσή του με την Αντιγόνη, γεγονός που εντείνει την αγωνία των θεατών. Η τραγωδία δε χάνει αισθητικά αλλά κερδίζει, το κοινό νιώθει τα ηδονικά τραγικά συναισθήματα και έτσι η διπλή ταφή προβάλλεται ως αναγκαία από άποψη δραματική, αφού υπηρετεί βασικές λειτουργικές ανάγκες.

Στ. 441-457

Ερμηνευτική προσέγγιση

Η Αντιγόνη σε όλο το χρονικό διάστημα της σκηνής, από την αρχή της προσαγωγής της έως το τέλος της αγγελικής ρήσης (στ. 376-440), παρέμενε σιωπηλή, με σκυμμένο το κεφάλι και καρφωμένα τα μάτια της στο έδαφος, βυθισμένη στις σκέψεις της. Η συμπεριφορά της αυτή δεν δείχνει ενοχές για την πράξη της ούτε φόβο για τις συνέπειες. Απλώς δεν καταδέχεται να κοιτάξει τον Κρέοντα και τον περιφρονεί. Δεν έχει τίποτε να πει και τίποτε να ακούσει. Η συνείδησή της είναι ήσυχη μετά την επιτέλεση του χρέους της προς το νεκρό. Δείχνει στάση ηρωική μέσα στη σιωπή της και αυτή η συμπεριφορά της είναι το δεύτερο χτύπημα που δέχεται ο Κρέοντας μετά την ταφή του Πολυνείκη.

Η σύγκρουση πια των δύο πρωταγωνιστών είναι αναπόφευκτη. Ο Κρέοντας θεωρεί τη στάση της απόδειξη ντροπής και μεταμέλειας. Και έτσι για άλλη μια φορά ζει σε τραγική πλάνη. Με ύφος απαιτητικό ρωτά την Αντιγόνη να του πει αν ομολογεί ή αρνείται την πράξη της, γεγονός που θα επιβεβαιώσει αντίστοιχα την ενοχή ή την αθωότητά της. Στη διπλή του ερώτηση (στ. 442) η ηρώδα κοιτάζοντάς τον θαρραλέα του δίνει με τη σειρά της διπλή απάντηση και με το ίδιο εκφραστικό μέσο (**θέση - άρση**, στ. 443). Ομολογεί την πράξη της με λιτότητα και περηφάνια. Το γεγονός αυτό αποτελεί ήττα για τον Κρέοντα, αφού οι υπόνοιές του για πολιτική συνωμοσία σχετικά με την ταφή καταρρίπτονται.

Ο Κρέοντας, μετά την ομολογία της Αντιγόνης, απευθύνεται στο φύλακα. Κρίνει ότι είναι περιττή πια η παρουσία του και του επιτρέπει να φύγει απαλλαγμένος από κάθε κατηγορία (ο υποκριτής θα γυρίσει υποδουόμενος την Ισμήνη). Έτσι πάλι ομολογεί έμμεσα την πλάνη του, γεγονός που μειώνει το πολιτικό του κύρος. Κατόπιν στρέφεται στην Αντιγόνη και με ύφος προστακτικό ζητεί εξηγήσεις. Θέλει να μάθει από αυτήν αν ήξερε ή όχι την απαγορευτική διαταγή του για την τύχη του νεκρού Πολυνείκη. Ίσως αναζητεί το ελαφρυντικό της άγνοιας,

για να μετριάσει την ποινή της Αντιγόνης, γεγονός που και τον ίδιο εξυπηρετεί, αφού θα φαινόταν ότι ο δράστης παραβίασε την εντολή του από άγνοια και όχι από πρόθεση να προσβάλει τον ίδιο και την εξουσία του. Όμως η Αντιγόνη με την ίδια παρρησία δίνει καταφατική απάντηση, αφού άλλωστε το κήρυγμα του Κρέοντα ήταν γνωστό σε όλους τους Θηβαίους. Έτσι διαψεύδει τις όποιες προσδοκίες του και παρουσιάζει την πράξη της ως αποτέλεσμα συνειδητής και ελεύθερης επιλογής, ενώ παράλληλα αναλαμβάνει πλήρως τις ευθύνες της αδιαφορώντας για τη ζωή της. Η στάση αυτή της ηρωίδας προοικονομεί τη γρήγορη εξέλιξη του μύθου και την έντονη δράση. Βρισκόμαστε λοιπόν στην αρχή της πρώτης κορύφωσης του έργου (στ. 444-448).

Ο Κρέοντας νιώθει έκπληξη με την παρρησία της Αντιγόνης και εξοργίζεται. Διαβλέπει τη διάθεση της ηρωίδας να τον αμφισβητήσει ως άρχοντα, αφού περιφρονεί τη διαταγή του. Δεν μπορεί να συμβιβαστεί με την ιδέα ότι βρέθηκε κάποιος, και μάλιστα γυναίκα και συγγενής του και μέλλουσα νύφη του, να παραβεί την εντολή του. Γι' αυτό και ζητεί να μάθει τα κίνητρα που οδήγησαν την Αντιγόνη στην πράξη της αυτή. Η ερώτησή του είναι «*κατά τό εἰκός καί τό ἀναγκαῖον*» (στ. 449). Και η ηρωίδα αναπτύσσει τους λόγους της που αποτελούν ύψιστες ηθικές αρχές. Η απαγορευτική διαταγή δεν ήταν του Δία ούτε της Δίκης. Αν ήταν, θα υπάκουε. Ήταν κήρυγμα ενός θνητού που τόλμησε να θέσει τον εαυτό του πάνω από τους ουράνιους και γθόνιους θεούς. πάνω από τους άγραφους και απαρασάλευτους θεϊκούς νόμους.

Έτσι η Αντιγόνη κάνει **διάκριση** ανάμεσα στο **φυσικό και θετό δίκαιο**, στο θεϊκό και στο ανθρώπινο. Στον υβριστικό νόμο του Κρέοντα και στην αλαζονική κοσμική εξουσία του αντιτάσσει τη διαχρονικότητα της ισχύος των θείων νόμων, τις ηθικές αξίες και την ηθική τάξη των πραγμάτων. **Γίνεται λοιπόν η ηρωίδα από κατηγορούμενη κατηγορος**. Παράλληλα αντικρούει και την υπόνοια του κορυφαίου (στ. 383) ότι στην ταφή του νεκρού ενήργησε απερίσκεπτα και παρορμητικά.

Η στάση αυτή της Αντιγόνης δημιουργεί στους θεατές συναισθήματα *ελέου* και του *φόβου* αλλά και θαυμασμού για το υψηλό αγωνιστικό της φρόνημα και την πίστη της σε αιώνιες αξίες και ιδανικά. Είναι εμφανής λοιπόν «*ἡ ἀπό τῆς τραγωδίας ἡδονή*» (ο κύριος σκοπός της διδασκαλίας του δράματος), όπως και ο παιδαγωγικός, ο φρονηματιστικός χαρακτήρας της τραγωδίας.

Επιχειρήματα

Η Αντιγόνη, για να δικαιώσει την πράξη της, προβάλλει τα εξής επιχειρήματα:

α. ο νόμος του Κρέοντα, που απαγορεύει την ταφή του Πολυνείκη, δεν έχει θεϊκή προέλευση, αφού δεν είναι ούτε του Δία ούτε της Δίκης (στ. 450-452).

β. η εντολή ενός θνητού, του Κρέοντα, δεν είναι ισχυρότερη από τους άγραφους και απαρασάλευτους νόμους των θεών (στ. 453-455).

γ. το θεϊκό δίκαιο δεν είναι πρόσκαιρο και μεταβλητό. Είναι αιώνιο, καθολικό και σταθερό μέσα στο χρόνο.

Η επιχειρηματολογία της Αντιγόνης είναι ηθική και ιδεαλιστική. Έχει πειστικότητα και είναι αποτελεσματική, ιδίως για όποιους πιστεύουν σε ηθικές αρχές και αξίες και αγωνίζονται γι' αυτές, έστω και με κίνδυνο της ζωής τους.

Τα κίνητρα της ταφής

Όπως είδαμε στον Πρόλογο αλλά και στο Α' επεισόδιο, τα **κίνητρα** που παρόρμησαν την Αντιγόνη στην πράξη της ήταν δύο: τα **φιλάδελφα συναισθήματά της και ο σεβασμός της**

στο θείο δίκαιο. Μάλιστα και τα δύο καλύπτουν σχεδόν ίσο αριθμό στίχων. Συνεπώς συνυπήρχαν και λειτούργησαν από κοινού. Στην ενότητα όμως αυτή, όπως και σε μεγάλο μέρος της επόμενης, η Αντιγόνη δεν επικαλείται ως κίνητρο της ταφής την αδελφική της αγάπη αλλά το σεβασμό στο θείο δίκαιο. Και αυτό είναι συνειδητή επιλογή και εύρημα του ποιητή, γιατί το πρώτο κίνητρο είναι αδύναμο μπροστά στο δεύτερο και έχει χροιά συναισθηματική. Η αδελφική αγάπη της Αντιγόνης θα μπορούσε να θεωρηθεί **δικαιολογία** για την «παράνομη» πράξη της, ενώ ο σεβασμός προς το θείο δίκαιο είναι επιτακτική **ανάγκη** και δικαιώνει ηθικά πλήρως την ανυπακοή της στην κοσμική εξουσία. Επιπλέον πιο **τραγική** είναι η **σύγκρουση** ανάμεσα στο θείο και ανθρώπινο δίκαιο παρά μεταξύ προσώπων. Άλλωστε η ύβρη του Κρέοντα, όπως και η αναμενόμενη τιμωρία του προβάλλεται βαρύτερη, καθώς αυτός συγκρούεται με τους θεούς, ουράνιους και χθόνιους. Έπειτα η Αντιγόνη στη σύγκρουσή της με τον Κρέοντα θα επικαλεστεί και τα φιλάδελφα συναισθήματά της (στ. 467, 503, 511...) ως κίνητρο της ταφής του νεκρού. Η ηρωίδα λοιπόν δεν απαρνιέται την αδελφική της αγάπη ούτε και είναι ασυνεπής προς τις προηγούμενες διακηρύξεις της. Επομένως δεν υπάρχει αντίφαση ή πρόβλημα ενότητας στα κίνητρα της ταφής. Απλώς τονίζεται το ηθικό κίνητρο ως ισχυρότερο, ενώ παράλληλα ο ποιητής προβάλλει και το μεγαλείο της ψυχής της ηρωίδας.

Στ. 458-472

Ερμηνευτική προσέγγιση

Η Αντιγόνη έχει βαθιά πίστη στην ανωτερότητα των θείων νόμων απέναντι στο θετό ανθρώπινο δίκαιο. Γι' αυτό και δεν αντιμετωπίζει ηθικό δίλημμα στις επιλογές της. Αρνείται να υπακούσει στο διάταγμα του Κρέοντα, έστω κι αν την απειλεί ο θάνατος. Αν συμμορφωνόταν με την κοσμική εξουσία, θα παρέτεινε τη ζωή της, αλλά θα την περίμενε η βέβαιη μεταθανάτια τιμωρία της στον Άδη. Αντίθετα τώρα που τηρεί το θείο δίκαιο, θυσιάζει τη ζωή της, αλλά κερδίζει την υστεροφημία στους ανθρώπους και την εύνοια του νεκρού Πολυνείκη και των θεών του κάτω κόσμου (ο Πλούτων και οι πάρεδροι Μίνως, Ραδάμανθυς και Αιακός). Η πράξη της λοιπόν είναι συνειδητή, αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής.

Άλλωστε έχει επίγνωση του βιώματος του θανάτου. Ξέρει ότι είναι θνητή και ότι ο θάνατος είναι η φυσική κατάληξη κάθε ανθρώπου. Γι' αυτό προκαλεί τον Κρέοντα, τον ειρωνεύεται και δείχνει την περιφρόνησή της προς αυτόν. Εξάλλου η ζωή της είναι γεμάτη συμφορές και θεωρεί το θάνατό της λύτρωση από τα δεινά και κέρδος.

Έτσι δεν αρνείται να υποστεί το μοιραίο πρόωρα ούτε και νιώθει λύπη που φεύγει απ τον κόσμο. Αντίθετα θεωρεί οδυνηρό και αισχρό αν ανεχόταν να μείνει άταφος ο νεκρός αδερφός της, βορά στα όρνια και στα σκυλιά. Γιατί τότε θα έδειχνε ανεπίτρεπτη φιλοζωία και θα πρόσβαλλε το νεκρό και τους χθόνιους θεούς. Έχει ήσυχη λοιπόν τη συνείδησή της, γιατί επιτέλεσε το ιερό της χρέος, ενώ παράλληλα πρόβαλε στην πράξη τα φιλάδελφα συναισθήματά της.

Ωστόσο, συναισθάνεται την αδικία που της γίνεται από τον Κρέοντα και γεμάτη οργή και χλευασμό τον χαρακτηρίζει ανόητο και έτσι υποτιμά τις διανοητικές του ικανότητες. Η αγέρωχη αυτή στάση της ηρωίδας θα προκαλέσει την έκρηξη του Κρέοντα, γεγονός που σηματοδοτεί την περαιτέρω εξέλιξη του μύθου.

Ο κορυφαίος παρεμβαίνοντας στην αναμενόμενη σύγκρουση ανάμεσα στον Κρέοντα και στην Αντιγόνη προβαίνει σε διαπιστώσεις για το ήθος της ηρωίδας. Κρίνει ιδίως τα τελευταία της λόγια και τη χαρακτηρίζει σκληρή και απότομη, όπως ήταν και ο πατέρας της. Έτσι αποδίδει τα γνωρίσματα αυτά σε **κληρονομικές καταβολές**. Ανησυχεί για την τύχη της και έμμεσα τη συμβουλεύει να είναι υποχωρητική απέναντι στην κοσμική εξουσία, μετριοπαθής στις αντιδράσεις της και πιο συνετή.

Επιχειρήματα

Η Αντιγόνη συνεχίζοντας την επιχειρηματολογία της, για να δικαιώσει ηθικά την πράξη της, προβάλλει τα εξής επιχειρήματα:

α. όποιος παραβαίνει τους θείους νόμους τιμωρείται μετά το θάνατό του από τους θεούς του κάτω κόσμου. Αυτή η τιμωρία είναι βαρύτερη από κάθε ανθρώπινη ποινή, γιατί είναι αιώνια (στ. 458-460, βλ. και στ. 74-76)

β. ο θάνατος είναι αναπόφευκτος και φυσική/νομοτελειακή κατάληξη όλων των θνητών (στ. 460-461)

γ. ο πρόωρος θάνατος είναι κέρδος για κάθε δυστυχισμένο άνθρωπο (στ. 461-464)

δ. ο θάνατος που είναι αποτέλεσμα του σεβασμού προς το θείο δίκαιο δεν είναι οδυνηρός.

Αντίθετα η αδιαφορία για την επιτέλεση του ιερού χρέους προς τον νεκρό από φιλοζωία προκαλεί λύπη και ντροπή (στ. 465-468)

ε. η πράξη της ταφής είναι ανόητη και επισύρει ποινή μόνο κατά την κρίση ενός ανόητου (στ. 469-470).

Τα επιχειρήματα αυτά της Αντιγόνης καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα της συλλογιστικής της. Έτσι το πρώτο είναι ηθικό και μεταφυσικό, ιδεαλιστικό και υπερβατικό. Το δεύτερο είναι πραγματικό, το τρίτο λογικό, το τέταρτο είναι συναισθηματικό/ψυχολογικό και το τελευταίο λογικό και συναισθηματικό. Όλα πάντως αλληλοεξαρτώνται και γι' αυτό αποκτούν μεγαλύτερη πειστική ισχύ.

Ερμηνευτικές εκδοχές για τη στάση του κορυφαίου (στ. 471-472)

Ο κορυφαίος ύστερα από την αγέρωχη στάση της Αντιγόνης και ιδίως εξαιτίας της προσβλητικής γλώσσας της (στ. 469-470), θυμάται ότι και ο πατέρας της ο Οιδίποδας είχε τον ίδιο από τη φύση του σκληρό χαρακτήρα που τον οδήγησε σε οδυνηρά έργα και παθήματα. Διαπιστώνει λοιπόν ότι και η κόρη κληρονόμησε το πατρικό ήθος και την ίδια ακαμψία μπροστά στα δεινά. Με την παρέμβασή του αυτή:

α. επιτιμά την Αντιγόνη για την περιφρονητική συμπεριφορά της απέναντι στον άρχοντα. Και αυτό υποδηλώνει ίσως ότι, κι αν ακόμα εγκρίνει την ταφή του Πολυνείκη και ασπάζεται την ηθική επιχειρηματολογία της ηρωίδας, δεν τη συγχωρεί για την ύβρη της και έμμεσα συντάσσεται με την κοσμική εξουσία. Γι' αυτό συνιστά κοσμιότητα και σύνεση, υποχωρητικότητα και ευπείθεια στα κελεύσματά της

β. αποδίδει το σκληρό ήθος της Αντιγόνης στην πατρική κληρονομιά. Έτσι μεταθέτει αλλού τις προσωπικές της ευθύνες για την ανυπακοή της, στις κληρονομικές καταβολές. Προσπαθεί να μετριάσει την τραχύτητα της γλώσσας της ηρωίδας και το βάρος της ενοχής της, άρα και την τιμωρία της. Παίζει, λοιπόν, ρόλο κατευναστικό στην ένταση, κάτι που είναι συνηθισμένο στην τραγωδία.

Γενικά ο χορός στο μεγαλύτερο μέρος του δράματος δεν παίρνει θέση ξεκάθαρη στη σύγκρουση Κρέοντα - Αντιγόνης, όπως και στην αντιπαράθεση Κρέοντα - Αίμονα και Κρέοντα - Τειρεσία. Αποφεύγει να εμπλακεί στις διαμάχες και τηρεί στάση ουδέτερη, γιατί επιθυμεί να διατηρήσει τις γέφυρες επικοινωνίας με όλους. Άλλωστε ο ρόλος του δεν είναι ενεργητικός και πρωταγωνιστικός στην εξέλιξη του μύθου.

ΣΤ. 473-490

Ερμηνευτική προσέγγιση

Ο Κρέοντας, ύστερα από τα πικρόχολα λόγια της Αντιγόνης (στ. 469-470) και την παρέμβαση του κορυφαίου (στ. 471-472), οργισμένος και προσβεβλημένος δεν καταδέχεται να απαντήσει ευθέως στην ηρωίδα. Την περιφρονεί και την αγνοεί, γιατί θεωρεί αδιανόητο ένας **κατώτερός** του να του μιλεί και να του συμπεριφέρεται έτσι.

Ωστόσο είναι εμφανής η υπερβολή στο λόγο του Κρέοντα, αφού η Αντιγόνη δεν ήταν δούλη του αλλά ελεύθερος άνθρωπος και μάλιστα ανεψιά του και βασιλοκόρη. Η φράση απηχεί τις **αντιλήψεις** της αρχαίας εποχής για το θεσμό της δουλείας στην τότε κοινωνία. Ο δούλος δε θεωρούνταν πρόσωπο σεβαστό αλλά **πράγμα**, έμψυχο όργανο και κτήμα του αφέντη, ον με κατώτερες πνευματικές ικανότητες, γιατί του έλειπε η **παιδεία**, χωρίς ευαισθησίες και ικανό να ασκεί χειρωνακτικές εργασίες και να εκτελεί διαταγές μόνο.

Επιπλέον κρίνει ότι ο κορυφαίος δεν αποδοκίμασε όσο θα έπρεπε τα λόγια και τη στάση της ηρωίδας και θέλει να του τονίσει το μέγεθος της ενοχής της και έμμεσα τον επιπλήττει.

Γι' αυτό απευθύνεται τυπικά στον κορυφαίο, όμως ο πραγματικός αποδέκτης των σκέψεων και των απειλών του είναι η Αντιγόνη που με την περηφάνιά της πλήγωσε τον ανδρισμό και το γόητρό του και ευτέλισε τη βασιλική του εξουσία. Επισημαίνει λοιπόν σ' αυτόν τις αναπόφευκτες οδυνηρές συνέπειες της αυθάδειας, της ισχυρογνωμοσύνης και της υπεροψίας. Έτσι παρομοιάζει το αγέρωχο φρόνημα της Αντιγόνης με το σκληρό σίδερο και το άγριο άλογο και τη βέβαιη τιμωρία της με τη φωτιά και το χαλινάρι αντίστοιχα. Όπως το σίδερο μαλακώνει και το άλογο τιθασεύεται, το ίδιο κι αυτή θα δαμαστεί. Οι παρομοιώσεις, τα συνώνυμα, η **παρήχηση** του σκληρού συμφώνου ρ αισθητοποιούν τις απειλές του Κρέοντα και την τιμωρία της Αντιγόνης.

Όμως και ο ίδιος είναι πείσμων και αδιάλλακτος, γιατί εμμένει στην άδικη και ασεβή απόφασή του και γιατί με την αλαζονεία του περιφρονεί το θείο δίκαιο. Η στάση του αυτή προοικονομεί την πτώση του, που όμως την αγνοεί, γεγονός που συνιστά τραγική ειρωνεία.

Κορύφωση μάλιστα της ακαμψίας και της υπεροψίας του αποτελεί η πεποίθησή του ότι η Αντιγόνη είναι δούλη του. Αυτή η αντίληψή του υποδηλώνει τον τυραννικό του χαρακτήρα, την περιφρόνησή του προς τη βασιλοκόρη συγγενή του, αφού την ταπεινώνει και διαγράφει τη βασιλική της καταγωγή και τη συγγένεια. Επιπλέον η θέση του αυτή αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο βλέπει την εξουσία του και τη σχέση του με τους πολίτες. Από διάθεση υποτίμησης προς την Αντιγόνη δεν αναφέρει ούτε το όνομά της και έτσι η ηρωίδα παρουσιάζεται ανώνυμη (*αυτή*). Επιπλέον θεωρεί ότι αυτή διέπραξε διπλή ύβρη: έθαψε το νεκρό παρά την απαγόρευσή του και όχι μόνο δεν παραδέχτηκε την παρανομία της, αλλά καυχήθηκε για την πράξη της και έδειξε την τρελή χαρά της.

Όμως η ταφή του νεκρού δεν είναι πράξη αλαζονείας ούτε και η ηθική επιχειρηματολογία (στ. 450-468) της Αντιγόνης, που δικαιώνει την πράξη της, είναι ύβρη κατά της πολιτικής εξουσίας. Η Αντιγόνη ελέγχεται για το βαρύ μόνο χαρακτηρισμό που αποδίδει στον Κρέοντα ως ανόητο (στ. 469-470). Έτσι ο Κρέοντας είναι πάλι υπερβολικός στις εκφράσεις του.

Γνήσιος εκπρόσωπος της τότε ανδροκρατούμενης κοινωνίας, νιώθει ότι με τη διπλή ύβρη της Αντιγόνης προσβάλλεται η ανδρική του τιμή και αξιοπρέπεια. Εκτός εαυτού πια παρασύρεται από το θυμικό του και ξεσπά σε νέες απειλές που δε συμφωνούν με τη λογική και το αξίωμά του. Για να αποκαταστήσει τον εγωισμό και το κύρος του μπροστά σε μια γυναίκα (κατώτερο ον κατά την κρίση του) και στο χορό (εκφραστή της κοινής γνώμης), απειλεί ότι εξάπαντος θα τιμωρήσει την ηρωίδα. Η σύγκρουση, λοιπόν, αποκτά χαρακτήρα προσωπικό για τον Κρέοντα. Έτσι «ένα ζήτημα με δημόσιο χαρακτήρα (ανυπακοή στο νόμο της πολιτείας) μετατρέπεται σε θέμα προσωπικό. Η ταφή δεν είναι πια δημόσια υπόθεση» και η τιμωρία του ενόχου προβάλλεται ως επιτακτική ανάγκη για την ικανοποίηση του πληγωμένου εγωισμού του Κρέοντα.

Ο Κρέοντας τονίζει την αμετάκλητη απόφασή του να τιμωρήσει βαρύτατα την Αντιγόνη αδιαφορώντας αν είναι κόρη της αδερφής του Ιοκάστης και πολύ στενή συγγενής του. Μάλιστα δηλώνει έμμεσα ότι ούτε ο *Έρκειος* Δίας, ο προστάτης της συγγένειας, μπορεί να τη γλιτώσει (ο *Έρκειος* Ζεύς ήταν ο προστάτης της οικογενειακής αυλής και γενικότερα της οικογένειας και της συγγένειας εξ αίματος. Το άγαλμά του βρισκόταν στην αυλή του σπιτιού, μπροστά στον ομώνυμο βωμό του [*Έρκος* = αυλή]). Έτσι διαπράττει ξανά μέγιστη ασέβεια που προοικονομεί την πτώση του. Ακόμη, επειδή παρασύρεται από την ανεξέλεγκτη οργή του και επειδή διαπιστώνει ότι έχει απέναντί του έναν αλύγιστο χαρακτήρα, απειλεί με πολύ κακό τέλος και την Ισμήνη. Την καταδικάζει μόνο με υποψίες ως συνένοχο της Αντιγόνης στην ταφή του Πολυνείκη. Έτσι δεν τηρεί ούτε τους τύπους της ανακριτικής διαδικασίας, αφού προκαταβολικά εκδίδει την απόφαση.

Ο Κρέοντας ως απόλυτος μονάρχης **συγκεντρώνει** όλες τις **εξουσίες**: τη **νομοθετική**, τη **δικαστική** και την **εκτελεστική**. Ως φορέας της νομοθετικής εξουσίας εκδίδει το διάταγμα που απαγορεύει την ταφή του νεκρού, ως δικαστής ανακρίνει και επιβάλλει ποινές και ως ανώτατος πολιτικός άρχοντας εκτελεί τις αποφάσεις του. Όλες λοιπόν οι εξουσίες συγκεντρώνονται στο ίδιο πρόσωπο, γεγονός που δεν αποκλείει αυθαιρεσίες και δεν επιτρέπει την ανταλλαγή απόψεων ούτε την άσκηση κριτικής.

Στ. 491-507

Ερμηνευτική προσέγγιση

Ο Κρέοντας ενοχοποιεί αυθαίρετα την Ισμήνη θεωρώντας την συνεργό της Αντιγόνης στην ταφή του Πολυνείκη και την απειλεί με βαρύτατη τιμωρία. Γι' αυτό διατάζει την προσαγωγή της ενώπιόν του, για να την ανακρίνει και να βεβαιωθεί για την παρανομία της. Την πεποίθησή του για τη σύμπραξη της τη στηρίζει σε **ψυχολογικές διαπιστώσεις** και παρατηρήσεις: προηγουμένως την είδε στο ανάκτορο ανήσυχη και σε έξαλλη κατάσταση, ανίκανη να ελέγξει το λογικό της. Αυτή ακριβώς η συμπεριφορά της ήταν γι' αυτόν απόδειξη της ενοχής της.

Άλλωστε πιστεύει ότι όποιος μηχανεύεται κρυφά το κακό προδίδεται από τις αντιδράσεις του προτού να το κάνει. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου του και οι ενέργειές του αποκαλύπτουν τις προθέσεις του. Είναι φανερό η καχυποψία αλλά και η τραγική πλάνη του Κρέοντα. Η Ισμήνη ήταν πραγματικά ταραγμένη, όχι γιατί ήταν συνένοχη στην ταφή, αλλά γιατί ανησυχούσε μήπως η αδερφή της συλληφθεί και θανατωθεί. Αυτό όμως δεν μπορεί να το διανοηθεί ο Κρέων.

Το σκεπτικό του Κρέοντα έχει τυπική μόνο ορθότητα, όχι όμως και αλήθεια. Τα φαινόμενα τον απατούν και τον παρασύρουν σε αυθαίρετη ερμηνεία. Ο Κρέοντας κάνει τον εξής συλλογισμό:

- ο επίδοξος κακούργος προδίδεται από την ταραχή του πριν από την πράξη
- η Ισμήνη ήταν ταραγμένη
- άρα η Ισμήνη έκανε κάποιο κακό.

Στη συνέχεια του λόγου του ο Κρέοντας εκφράζει το μίσος του και για την Αντιγόνη, γιατί αυτή παράκουσε τη διαταγή του, έθαψε το νεκρό και, όχι μόνο δε μετάνιωσε για την παρανομία της, αλλά θέλησε και να την ωραιοποιήσει με την ηθική της επιχειρηματολογία επικαλούμενη το θείο δίκαιο. Το γεγονός όμως αυτό αποτελεί νέα τραγική πλάνη και ειρωνεία για τον ίδιο, όπως ήταν και η ενοχοποίηση της Ισμήνης.

Η Αντιγόνη δείχνει την περιφρόνησή της προς τον Κρέοντα και την αδιαφορία της για το θάνατο. Όχι μόνο δε μετανιώνει για την πράξη της και δε ζητεί επιείκεια, αλλά με την αγέρωχη και σαρκαστική της στάση γελοιοποιεί τον Κρέοντα και τον προκαλεί να τη θανατώσει. Έμμεσα του υποδεικνύει ότι πρέπει να μη φλυαρεί, αφού τη συνέλαβε, και να της επιβάλει την ποινή.

Έτσι η αφοβία και η περηφάνια της αφαιρούν από τον Κρέοντα τα μέσα πίεσης και εκμηδενίζουν της.

Τότε ο Κρέων με κυνισμό και χαιρεκακία εξωτερικεύει την ικανοποίησή του και της δηλώνει ότι έχει τα πάντα, αφού πιάστηκε επ' αυτοφώρω και ομολόγησε. Η Αντιγόνη του απαντά ότι δεν υπάρχει ανάμεσά τους κανένα κοινό σημείο ιδεολογικής και πολιτικής επαφής. Οι αντιλήψεις τους διαφέρουν και είναι ριζική η μεταξύ τους διάσταση, γεγονός που προοικονομεί τον αναπόφευκτο θάνατό της.

Η Αντιγόνη χαρακτηρίζει την πράξη της ως εκδήλωση αδελφικής αγάπης. Έτσι προβάλλει το δεύτερο αξιολογικά κίνητρο της ταφής (το πρώτο ήταν ο σεβασμός στο θεϊκό δίκαιο), που είναι σύμφωνο με την ηθική κάθε εποχής. Ακόμη εκφράζει τη βεβαιότητά της ότι θα κερδίσει την υστεροφημία μετά το θάνατό της και γι' αυτό σαν ομηρικός ήρωας προτιμά την ένδοξη πτώση από την αισχρή ζωή. Όμως η υστεροφημία για την Αντιγόνη είναι φυσικό επακόλουθο/αποτέλεσμα της πράξης της και όχι ο επιδιωκόμενος σκοπός της.

Τέλος, απευθυνόμενη στο Χορό τον προκαλεί να εκδηλωθεί και να πάρει θέση, να επιδοκιμάσει την πράξη της. Ζητεί και περιμένει από αυτόν στήριξη, γιατί είναι βέβαιη ότι και ο λαός της Θήβας/η κοινή γνώμη, την οποία εκπροσωπεί ο χορός, εγκρίνει την «άγια παρανομία» της (στ. 74). Όμως αυτός σιωπά και τη στάση του η ηρωίδα την αποδίδει στο φόβο που νιώθει απέναντι στον Κρέοντα.

Αυτό ακριβώς το γεγονός δίνει στην Αντιγόνη το δικαίωμα να συνεχίσει, ύστερα από την άκαρπη αναμονή της, το κατηγορητήριό της προς την κοσμική εξουσία. Έτσι με πικρή ειρωνεία απευθύνεται στο Χορό και στον Κρέοντα και αναφέρει στην αρχή, αόριστα και γενικά, τα πλεονεκτήματα που έχει ο αυταρχικός τύραννος. Στη συνέχεια τονίζει τη δυνατότητα που υπάρχει σ' αυτόν να λέει και να κάνει ό, τι θέλει, γιατί κανένας δεν τολμά να εναντιωθεί στις αυθαιρεσίες του. Έτσι ο Κρέοντας όχι μόνο στερεί από το νεκρό το δικαίωμα της ταφής και προσβάλλει τους χθόνιους και ουράνιους θεούς, αλλά μπορεί και να υποστηρίξει ότι υπερασπίζεται την πολιτική τάξη και το λαϊκό συμφέρον εκπληρώνοντας το πατριωτικό του χρέος.

10

Στ. 508-525

Ερμηνευτική προσέγγιση

Η Αντιγόνη είχε ήδη τονίσει ότι ήταν ιερό καθήκον της να θάψει τον αδερφό της, αφού άλλωστε θα αποκτούσε υστεροφημία (στ. 503-504). Επίσης είχε καταγγείλει την ασυδοσία και την αυθαιρεσία της τυραννίδας εκφράζοντας έτσι τις φιλελεύθερες και δημοκρατικές αντιλήψεις της. Όμως η παρρησία της αυτή προκαλεί νέα σύγκρουση με τον Κρέοντα, που αποτυπώνεται με τη μορφή έντονης στιχομυθίας.

Ο Κρέοντας λοιπόν κατηγορεί την ηρωίδα για την ιδεολογική και πολιτική της διαφοροποίηση σε σχέση με εκείνη του Χορού. Έχει την πεποίθηση πως ο Χορός συμφωνεί μαζί του και γι αυτό σιωπά. Πιστεύει ότι η Αντιγόνη έπρεπε να ντρέπεται για τη στάση της και την επικρίνει για τη θρασύτητά της. Όμως η ηρωίδα του επισημαίνει ότι ο Χορός εγκρίνει την πράξη της και αποδοκιμάζει την πολιτική του, αλλά τηρεί σιγή, γιατί φοβάται την αυταρχικότητα και την έκρηξη της οργής του. Εξάλλου δε θεωρεί ντροπή να σέβεται το νεκρό Πολυνείκη. Έτσι η Αντιγόνη απορρίπτει τη διπλή κατηγορία του Κρέοντα (στ. 508-510) και νικά στο πρώτο αυτό στάδιο της αντιπαράθεσης.

Στη συνέχεια ο Κρέοντας υπενθυμίζει στην Αντιγόνη ότι και ο νεκρός Ετεοκλής ήταν αδερφός της και της τονίζει ότι η ταφή του Πολυνείκη είναι ασεβής πράξη για τον άλλο νεκρό, αφού και οι δύο μπαίνουν στην ίδια μοίρα. Με το επιχείρημα αυτό ο Κρέοντας προσπαθεί να φέρει σε

δύσκολη θέση την Αντιγόνη, να τη θέσει μπροστά σ' ένα ηθικό δίλημμα και να την εκθέσει ηθικά, αφού η ηρωίδα δεν κάνει τις αναγκαίες, κατά τη γνώμη του, διακρίσεις ανάμεσα στον καλό και στον κακό. Παράλληλα επιδιώκει να δικαιολογήσει τη δική του διαφορετική στάση απέναντι στους δύο νεκρούς. Όμως η Αντιγόνη τού αποκρίνεται ότι ο Ετεοκλής δε θα συμφωνήσει με τη διάκριση που αυτός κάνει, ότι δε θα διαμαρτυρηθεί που και ο Πολυνείκης τιμήθηκε εξίσου με το δικαίωμα της ταφής, αφού και οι δύο ήταν αδέρφια, και μάλιστα από την ίδια μάνα και τον ίδιο πατέρα. Εξάλλου ο Πολυνείκης δεν ήταν δούλος, άρα κατώτερος του Ετεοκλή, αλλά ελεύθερος, άρα ισότιμός του. Έτσι η Αντιγόνη νικά πάλι με την ευγένεια και το ήθος της την επιχειρηματολογία του Κρέοντα, τη στενόκαρδη και εμπαθή.

Ακολουθώντας ο Κρέοντας υποστηρίζει ότι τα δύο αδέρφια δεν είχαν τις ίδιες αρχές και φιλοδοξίες ούτε και έδειξαν την ίδια συμπεριφορά όσο ζούσαν: ο Πολυνείκης ήρθε με κατακτητικές διαθέσεις, ενώ ο Ετεοκλής υπερασπίστηκε την πατρίδα του. Ο πρώτος ήταν προδότης και κακός πολίτης, ενώ ο δεύτερος πατριώτης και χρηστός. Συνεπώς, κατά την κρίση του, και σύμφωνα με την ηθική της εποχής του (κάνε καλό στον καλό και κακό στον κακό) δεν ήταν δίκαιο να τιμάται ο κακός πολίτης εξίσου με τον ενάρετο.

Η Αντιγόνη δεν απαντά στην αρχική παρατήρηση του Κρέοντα, του δηλώνει όμως ότι τις διακρίσεις αυτές τις κάνουν μόνο οι ζωντανοί και μόνο γι' αυτούς ισχύουν. Αντίθετα οι θεοί του Κάτω Κόσμου δεν τις εγκρίνουν, γιατί θεωρούν όλους τους νεκρούς ισότιμους, άρα άξιους για τις ίδιες ταφικές τιμές. Έτσι η Αντιγόνη αποκρούει τη νέα θέση του Κρέοντα με επιχειρήματα «που δεν είναι αυτού του κόσμου», θρησκευτικά και μεταφυσικά, που την ανυψώνουν στη συνείδησή μας.

Ωστόσο ο Κρέοντας δεν πείθεται και εξακολουθεί να πιστεύει στην ανάγκη της διαφορετικής αντιμετώπισης των ανθρώπων και μετά το θάνατό τους. Γι' αυτόν προϋποθέσεις για την αμοιβή ή την τιμωρία του νεκρού αποτελούν οι πράξεις του στη ζωή. Αυτές καθορίζουν και την αντίστοιχη μεταθανάτια μεταχείρισή του. Ως φορέας της τότε λαϊκής αντίληψης πιστεύει ότι ο κακός διατηρεί τα πάθη του και μετά το θάνατό του και γι' αυτό πρέπει οι νεκροί να κρίνονται σαν να είναι ζωντανοί. Τα κριτήρια λοιπόν, κατά τον Κρέοντα, για τη φιλία ή την έχθρα, για την αμοιβή ή την τιμωρία ακόμη και των νεκρών είναι πολιτικά. Όμως η Αντιγόνη στη δήλωση αυτή του μίσους του Κρέοντα (βλ. στ. 522, αλλά και στ. 514. 516. 520) αντιπαραθέτει το **κήρυγμα της αγάπης** και πρεσβεύει ότι γεννήθηκε για να συμμερίζεται όχι το μίσος αλλά την αγάπη. Έτσι προβάλλει όλο το ψυχικό της μεγαλείο, την τρυφερότητα, την ευαισθησία και τον ανθρωπισμό της, την πίστη της στην αξία του ανθρώπου. Η ηρωίδα ξέρει να συγχωρεί τους εχθρούς της, ακόμα και τον Κρέοντα που θα τη θανατώσει, να αγαπά όλους και να θυσιάζεται γι' αυτούς. Το σκληρό και ηρωικό της ήθος μαλακώνει με το ανθρωπιστικό αυτό ιδεώδες. Γνωρίζει πού να είναι άκαμπτη και πού φιλόστοργη. Έτσι αίρεται στο ύψος μιας άγιας κόρης. Η **φράση** της λοιπόν αυτή, που έμεινε **παροιμιώδης**, τονίζει το χαρακτηριστικότερο στοιχείο της προσωπικότητάς της και αποτελεί μια αισιόδοξη αντίληψη για τον άνθρωπο και **προάγγελο της αγάπης του χριστιανισμού**. Τα κίνητρα λοιπόν για τη συμπεριφορά της Αντιγόνης δεν είναι πολιτικά, όπως του Κρέοντα, αλλά ηθικά και ανθρωπιστικά.

Ο Κρέοντας αποδεικνύεται ανίκανος να εκτιμήσει το υψηλό ήθος της Αντιγόνης και να γευθεί το ύψος της ηθικής της διδασκαλίας. Γι' αυτό και της υπενθυμίζει την παντοδυναμία του σε ζωντανούς και νεκρούς, και την αναπόφευκτη θανατική της ποινή. Η αλαζονεία της εξουσίας του εκδηλώνεται με απειλές και ειρωνεία, αλλά και με ασέβεια και περιφρόνηση προς τους θεούς. Τέλος τονίζει κατηγορηματικά ότι ως εκπρόσωπος του ανδρικού φύλου, και μάλιστα άρχοντας, δε θα ανεχθεί να τον κυβερνήσει μια γυναίκα (βλ. και στ. 484). Όμως πλανιέται, γιατί δεν ήταν αυτή η πρόθεση της Αντιγόνης. Έτσι το ξέσπασμα της οργής του αποδεικνύει ότι καθόλου δεν κατάλαβε τα κίνητρα που οδήγησαν την ηρωίδα στην ταφή του Πολυνείκη, ότι η ηθική της

επιχειρηματολογία δεν τον άγγιξε, ότι είναι ο αμετανόητος σκληρός δυνάστης, ότι τελικά αυτός είναι ο ηττημένος, ενώ η Αντιγόνη δικαιωματικά φορεί το φωτοστέφανο της νίκης και της δόξας.

Η επιχειρηματολογία του Κρέοντα απηχεί τη λογική και ηθική στάση της εποχής του, όπως τότε πίστευε και ο λαός. Ωστόσο είναι εγωιστική και στενόκαρδη, γεμάτη εμπάθεια, ακόμα και για τους νεκρούς, σκληρή και χωρίς ευαισθησίες.

Η επιχειρηματολογία όμως της Αντιγόνης αποπνέει ένα άρωμα προοδευτικής και δημοκρατικής σκέψης, και κυρίως είναι προϊόν ευαισθησίας και ανθρωπισμού.

ΣΤ. 526-541

Ερμηνευτική προσέγγιση

Ο Κρέοντας είχε κρίνει αυθαίρετα την Ισμήνη ως συνεργό της Αντιγόνης στην ταφή του Πολυνείκη και την είχε απειλήσει και αυτή με θάνατο. Γι' αυτό διέταξε τους δύο δορυφόρους του να την οδηγήσουν μπροστά του, για να την ανακρίνει (στ. 488-491). Και αυτοί συμμορφώθηκαν με την εντολή του.

Την προσαγωγή της την ανακοινώνει ο κορυφαίος του Χορού και περιγράφει την εμφάνισή της. Δάκρυα πόνου κυλούν στα αναμμένα μάγουλά της και σύννεφο οδύνης ασχημίζει το ωραίο πρόσωπό της. Είναι έκδηλος ο φόβος, η αγωνία και η ταραχή της για τη σύλληψη της Αντιγόνης και τη θανατική της καταδίκη. Τα φιλάδελφα συναισθήματα τη συγκλονίζουν. Η προσφώνηση του κορυφαίου προς την Ισμήνη και η περιγραφή της είναι αναγκαίες, γιατί οι θεατές πρέπει να ξέρουν ποιος είναι ο ήρωας που εμφανίζεται, ποια η ψυχική του κατάσταση και πού οφείλεται αυτή, αφού το προσωπίο κάλυπτε το πρόσωπο και δεν υπήρχαν τότε ενημερωτικά προγράμματα όπως σήμερα. Η θεατρική λοιπόν συμβατικότητα επιβάλλει τους στίχους αυτούς.

Ο Κρέοντας βλέποντας την Ισμήνη απευθύνεται σ' αυτήν εκτός εαυτού και από την προηγούμενη σύγκρουσή του με την Αντιγόνη. Γεμάτος περιφρόνηση και βέβαιος για την ενοχή της την παρομοιάζει με οχιά κρυμμένη, τονίζοντας έτσι τον ύπουλο και επικίνδυνο γι αυτόν ρόλο της. Έχει την πεποίθηση ότι σαν το φαρμακερό αυτό φίδι τον παραμόνευε στο ανάκτορο και του έπινε το αίμα του χωρίς να γίνει αντιληπτή. Τυφλωμένος από την ανεξέλεγκτη οργή και αγανάκτησή του αδυνατεί να κρίνει λογικά, εκτρέπεται σε ύβρεις, υπερβάλλει και πλανάται. Ως τύραννος νιώθει ανασφάλεια, θεωρεί τις δύο αδερφές μέλη πολιτικών συνωμοσιών, και την παραβίαση της διαταγής του ως απόπειρα ανατροπής του από το θρόνο. Γι' αυτό υποπτεύεται ότι τα κίνητρα της ταφής είναι πολιτικά, γεγονός που αποτελεί τραγική ειρωνεία.

Με ύφος προστακτικό, που δεν επιδέχεται αντίρρηση, ζητεί να μάθει αν και η Ισμήνη συμμετείχε στην πράξη της ανυπακοής ή αν θα υποστηρίξει ενόρκως ότι είναι αθώα. Ο τύραννος, κάνοντας κατάχρηση της εξουσίας του, πρώτα την καταδικάζει και μετά την ενοχοποιεί, ύστερα την προσβάλλει και μετά την ανακρίνει. Αυτή η πορεία της σκέψης και των ενεργειών του μαρτυρεί ότι παρασύρεται από το θυμικό του σε ανυπόστατες απειλές, ότι τιμωρεί με αυθαίρετες ενδείξεις, ότι παρερμηνεύει τις ψυχικές αντιδράσεις της Ισμήνης και γι αυτό πλανάται.

Όμως δοκιμάζει οδυνηρή έκπληξη από τη στάση της. Η αδύναμη, υπάκουη και δειλή, ως τότε, Ισμήνη δεν τον φοβάται πια. Με παρρησία και κατηγορηματικό τρόπο τού απαντά, σε μια έξαρση ηρωισμού, ότι συμμετείχε στην ταφή του Πολυνείκη και ότι είναι πρόθυμη να μοιραστεί την ενοχή της Αντιγόνης, αν και η ίδια το εγκρίνει. Θέλει να οικειοποιηθεί μέρος της πράξης της αδερφής της. Ο ικετευτικός της τόνος, καθώς απευθύνεται σ' αυτήν, μαρτυρεί την τρυφερή αδελφική της αγάπη και την ευγένεια του ήθους της, την αυταπάρνηση και την

αποφασιστικότητά της. Η συμπεριφορά της την αποκαθιστά στη συνείδηση των θεατών, και τους προκαλεί έλεο και φόβο, συγκίνηση και θαυμασμό.

Η απάντησή της ανταποκρίνεται βέβαια στις προσδοκίες του Κρέοντα, αλλά πυροδοτεί νέα αντιπαράθεση με την Αντιγόνη. Η ηρωίδα ξαφνιάζεται από τη μεταστροφή της αδερφής της και παρεμβαίνει αμέσως, χωρίς να αφήσει στον Κρέοντα τη δυνατότητα να απαντήσει στην Ισμήνη και να συνεχίσει την ανάκριση. Όμως η αντίδρασή της είναι αρνητική. Δε δέχεται την ψευδή ομολογία και την υποτιθέμενη συνενοχή της. Γι' αυτό, σαν κοινός άνθρωπος, δεν ικανοποιείται με την αλλαγή της στάσης της και ούτε την επαινεί για την απόφασή της.

Και έχει τους λόγους της η Αντιγόνη. Πρώτα - πρώτα η Δικαιοσύνη δεν της επιτρέπει να δεχθεί την προσφορά της θυσίας εκ μέρους της Ισμήνης, γιατί οι θεοί ξέρουν καλά ποιος έθαψε τον Πολυνείκη. Καθώς διακατέχεται από υψηλό αίσθημα του δικαίου, θεωρεί αδικία το θάνατο της αδερφής της. Έπειτα θυμάται ότι, όταν ζήτησε από την Ισμήνη να συμπράξει στην ταφή, αυτή αρνήθηκε ενώ κατά βάθος την ενέκρινε. Και εκείνη η στάση της την πλήγωσε βαθιά.

Όμως η Ισμήνη εμμένει στην προσφορά της, κι ας την αρνείται η Αντιγόνη. Δε θέλει τη ζωή της, αφού η αδερφή της βρίσκεται σε κίνδυνο. Άλλωστε θεωρεί τιμή της να μοιραστεί την τύχη της και να γίνει συνταξιδιώτης στις συμφορές της. Είναι έτοιμη να αναλάβει τις μισές ευθύνες για κάτι που δεν έκανε. Αυτή ακριβώς η τόσο τρυφερή και ανθρώπινη συμπεριφορά της εξαίρει πάλι την Ισμήνη και της απονέμει τον τίτλο της ηρωίδας, ισάξιας με την Αντιγόνη.

Οι θεατές, βουβοί και συγκινημένοι από αυτήν την ευγενή άμιλλα της αυτοθυσίας, νιώθουν στην ψυχή τους τα κατεξοχήν **τραγικά ηδονικά συναισθήματα** (έλεο, φόβο, αγωνία, θαυμασμό) και γεύονται «*τήν από τῆς τραγωδίας ἡδονήν*». Έτσι επιτελείται ο πρώτος και κύριος σκοπός της τραγωδίας.

Η μεταστροφή της Ισμήνης

Η Ισμήνη δεν είναι πια η δειλή και φοβισμένη νέα, η απρόθυμη για αδελφική συμπαράσταση και η υπάκουη στον Κρέοντα. Παρουσιάζεται σαν άλλος άνθρωπος, σαν γενναία ηρωίδα. Έτσι εμφανίζεται **αντιφατική**, συγκριτικά με το ήθος που είχε δείξει στον πρόλογο της τραγωδίας. Όμως αυτή η αντιφατικότητά της είναι **φαινομενική**. Η Ισμήνη παραμένει αδύναμη φύση, και η γενναιότητα και η αυταπάρνησή της δεν απορρέουν από το χαρακτήρα της, όπως συμβαίνει με την Αντιγόνη, αλλά οφείλονται «*σε μια έξαρση ηρωισμού που μπορούν να δείχνουν οι αδύνατοι άνθρωποι σε οριακές καταστάσεις*» (Α. Lesky). Η αλλαγή στη στάση της αποτελεί θαυμάσιο **εύρημα και επινόηση του Σοφοκλή**, και ιδιαίτερα συγκινητικό **θεατρικό απρόοπτο** και πρωτοτυπία του ποιητή, αφού η σκηνή αυτή δεν προϋπήρχε στο σχετικό μύθο. Το ήθος της Ισμήνης είναι «*ῥμαλῶς ἀνώμαλον*» αλλά «*κατά τό εἶκός καί ἀναγκαῖον*», δηλαδή **σύμφωνα με τη λογική, τη φύση και την αλήθεια των πραγμάτων, και σύμφωνα με την ψυχολογική, αισθητική και ηθική αναγκαιότητα**.

Έτσι, η Ισμήνη ασφαλώς αναλογίστηκε την άρνησή της, μετά τη σύγκρουσή της με την Αντιγόνη και την αποχώρηση αυτής. Όταν έμεινε μόνη της, θα σκέφτηκε ότι η αδερφή της δε θα υποχωρούσε, αλλά θα έθαβε τον Πολυνείκη, και θα διέτρεχε τον κίνδυνο να συλληφθεί και να θανατωθεί. Η φωνή της λογικής υπερίσχυσε και την υποχρέωσε να αλλάξει στάση. Άλλωστε και η ίδια συμφωνούσε με την απόφαση της Αντιγόνης και ενέκρινε την ταφή. Αναγνώριζε ότι ήταν και δικό της ιερό καθήκον το έργο αυτό απέναντι στους θεούς και τον αδερφό της, αλλά της έλειπε το θάρρος. Επιπλέον, ένιωθε βαθιά αδερφική αγάπη για την Αντιγόνη και συναισθανόταν τη βαριά μοναξιά της μετά το θάνατο εκείνης. Γι' αυτό κυριεύτηκε από αισθήματα ενοχής και μετάνιωσε για την προηγούμενη απόφαση και συμπεριφορά της.

Ακόμα, αυτή η καινοτομία του ποιητή επιτείνει τη δραματική ατμόσφαιρα και εμπλουτίζει τον τραγικό μύθο. Προκαλεί τα τραγικά ηδονικά συναισθήματα στους θεατές, που γεύονται έτσι την αισθητική απόλαυση και συγκίνηση.

Τέλος, με την αυταπάρνησή της η Ισμήνη γεννά τη συμπάθεια, δείχνει την ευγένεια του ήθους της και **αποκαθίσταται ηθικά στη συνείδηση του κοινού. Ο Σοφοκλής αγάπησε πολύ τους ήρωες των δραμάτων του και επιδίωξε την αναβάθμισή τους. Άλλωστε μόνο έτσι μπορούσε να περάσει τα αναγκαία ιδεολογικά μηνύματα**, που συνιστούν το δεύτερο σκοπό της τραγωδίας.

Η άρνηση της Αντιγόνης

Και η στάση της Αντιγόνης μάς ξαφνιάζει, καθώς αρνείται στην Ισμήνη τη δυνατότητα να μοιραστεί τη δική της ευθύνη (**θεατρικό απρόοπτο, πρωτοτυπία του δραματουργού**). Η ηρωίδα παρουσιάστηκε με ευαισθησίες και υψηλοφροσύνη, με ήθος και ευγένεια ψυχής, πρόθυμη να θυσιαστεί για αρχές και ιδανικά, γεμάτη αγάπη για όλους. Τώρα όμως φαίνεται ασυγκίνητη μπροστά στην προσφορά της Ισμήνης, και με τραχύτητα και οργή απορρίπτει την ψευδή ομολογία της. Επικαλείται βέβαια το αίσθημα του δικαίου και την προηγούμενη άρνηση της αδερφής της, αλλά στην πραγματικότητα φαίνεται ότι δε συγχωρεί την Ισμήνη και δεν πιστεύει ότι η μεταμέλειά της είναι ειλικρινής. Άλλωστε μένει σταθερή και συνεπής στην προγενέστερη πεισματική της δήλωση, ότι δηλαδή δεν πρόκειται να την ξαναπροτρέψει ούτε να δεχτεί με ευχαρίστηση μια πιθανή σύμπραξή της στο μέλλον (στ. 69-70).

Η Αντιγόνη αντιδρά σαν κοινός άνθρωπος που έχει αδυναμίες και πάθη. Έτσι χάνει κάτι από την ανωτερότητά της, είναι όμως **πιο αληθινή** και πιο κοντά στο μέσο άνθρωπο, που τη νιώθει να συμπεριφέρεται όπως και αυτός. Ο ποιητής δε θέλησε να παρουσιάσει την ηρωίδα άυλη και εξιδανικευμένη, σαν πλάσμα απολύτως τέλει· της άφησε κάποια μειονεκτήματα και ελλείψεις, γιατί **η απόλυτη τελειότητα** του ήθους της θα καθιστούσε την ηρωίδα πρόσωπο υπερφυσικό, απλησίαστο και ψυχρό στα μάτια των θεατών· αντίθετα η φυσικότητα είναι που δίνει στην τέχνη χάρη, συγκινεί και πείθει. Γι αυτό η ερμηνευτική εκδοχή ότι η Αντιγόνη σκόπιμα και υποκριτικά παρουσιάζεται ψυχρή και σκληρή απέναντι στην Ισμήνη, γιατί θέλει να επωμισθεί μόνο αυτή το βάρος της τιμωρίας για να σώσει την αδερφή της, είναι πολύ **ιδεαλιστική και ελάχιστα πειστική**, γιατί αφαιρεί από την ηρωίδα την ανθρώπινη διάστασή της.

Ωστόσο η ευγενής άμιλλα της θυσίας ανάμεσα στις δύο αδερφές δείχνει ότι και οι δύο έχουν ευγένεια συναισθημάτων, αγαθότητα και ήθος, βαθιά συναίσθηση των ιερών τους καθηκόντων προς τον άνθρωπο και τους θεούς. Διαπνέονται από την ίδια σχεδόν ηθική ιδεολογία, μόνο που η Αντιγόνη βρίσκεται ήδη στην κορυφή της καταξίωσης, ενώ η Ισμήνη τώρα ανυψώνεται και την πλησιάζει, παραδειγματιζόμενη από τη στάση της.

Στ. 542-560

Ερμηνευτική προσέγγιση

Η Ισμήνη, αλλάζοντας τη στάση της, είχε εκφράσει την επιθυμία της να παρουσιαστεί στα μάτια του Κρέοντα ως συνεργός της Αντιγόνης στην ταφή του Πολυνείκη, να αναλάβει και αυτή την ευθύνη για την πράξη της αδερφής της, και να έχει την ίδια με αυτήν μοίρα, γιατί το θεωρούσε τιμή της. Όμως η ηρωίδα αντέδρασε βίαια και απέρριψε την προσφορά της, γιατί η Ισμήνη φάνηκε απρόθυμη αρχικά και αρνήθηκε να συμπράξει.

Η Αντιγόνη επιμένει πεισματικά στην άρνησή της· και, επειδή φοβάται μήπως ο Κρέοντας πιστέψει την Ισμήνη και τη θανατώσει μαζί της, επικαλείται τη μαρτυρία του Άδη και των θεών του Κάτω Κόσμου, που γνωρίζουν καλά ποιος συνέλαβε την ιδέα της ταφής και έθαψε τον Πολυνείκη. Η επίκλησή της αυτή δικαιολογεί ταυτόχρονα και το λόγο για τον οποίο δε δέχεται

την προσφορά της αδερφής της. Καθώς μάλιστα είναι άνθρωπος των έργων, διατυπώνει πικρόχολα την παρατήρηση -υπονοώντας φυσικά την Ισμήνη- ότι δε θεωρεί δικό της άνθρωπο αυτόν που την αγαπά μόνο με τα λόγια και εκ των υστέρων. Έτσι είναι σαν να αμφισβητεί την ειλικρίνεια των προθέσεων της αδερφής της.

Η Ισμήνη συναισθάνεται ότι είναι τιμή γι αυτήν να πεθάνει μαζί με την Αντιγόνη ως συνεργός της στην ταφή του Πολυνείκη. Γιατί ξέρει ότι έτσι θα εξιλεωθεί για την προηγούμενη απροθυμία και άρνησή της, και θα εξευμενίσει το νεκρό και το θείο. Αντίθετα η απόρριψη του αιτήματός της θα την ατιμάσει και θα την απομονώσει κοινωνικά για τη δειλία και την ασέβειά της. Γι' αυτό και θερμοπαρακαλεί την αδερφή της να μην της στερήσει τη διπλή αυτήν τιμή, δηλαδή να εξαγνίσει το νεκρό και να συμμετάσχει στο θάνατό της. Έμμεσα λοιπόν η Ισμήνη αποδοκιμάζει την απαγορευτική διαταγή του Κρέοντα ως ανίερη και ανόσια.

Όμως η Αντιγόνη παραμένει ανυποχώρητη, σκληρή και δηκτική απέναντι στην αδερφή της. Δε δέχεται το ψέμα της σαν αλήθεια και αρνείται με πάθος τη συμμετοχή της σε θάνατο που δε δικαιούται. Επιμένει στην αποκλειστικότητα της πράξης που της ανήκει, και απαγορεύει στην Ισμήνη να οικειοποιηθεί την πατρότητα της ταφής που αυτή έκανε. Εξάλλου της τονίζει ότι αρκεί ο δικός της θάνατος και ότι δεν υπάρχει πρόσθετη ανάγκη και γι άλλον. Όμως δε βρίσκει ούτε μία λέξη, για να επαινέσει την αλλαγή του ήθους της αδερφής της.

Η Ισμήνη, όταν συνειδητοποιεί ότι είναι πια αμετάκλητη η απόφαση της Αντιγόνης να μην τη δεχτεί ως συνταξιδιώτισσα στη θυσία της, παρά τις παρακλήσεις της και ότι με το θάνατο εκείνης θα απομείνει έρημη, απογοητεύεται και πικραίνεται περισσότερο. Η ιδέα της μοναξιάς τη συνθλίβει, αφού η ζωή γι' αυτήν δε θα έχει πια νόημα. Γι' αυτό ρωτάει την Αντιγόνη πού θα βρει τη χαρά. Ωστόσο αυτή, ξέχειλη από **ειρωνεία**, της προτείνει να συμβουλευτεί τον Κρέοντα, αφού γι' αυτόν νοιάστηκε και σ' αυτόν υπάκουσε, όταν αρνήθηκε τη σύμπραξή της στην ταφή. Έτσι έμμεσα της υπενθυμίζει ότι από δειλία και φιλοζωία δε συνεργάστηκε μαζί της στην εκπλήρωση του ιερού τους χρέους μολονότι και η ίδια ενέκρινε την ταφή. Για την αντιφατικότητα της δεν τη συγχωρεί.

Τότε την Ισμήνη την πιάνει το παράπονο και η απελπισία, καθώς ακούει την ειρωνεία της Αντιγόνης. Πικραμένη από την προσβολή την παρακαλεί να μην της λείι αυτά, αφού άλλωστε και η ίδια δεν κερδίζει τίποτα. Ο ικετευτικός τόνος της Ισμήνης συγκινεί την Αντιγόνη, τη μαλακώνει και φέρνει τη **συναισθηματική μεταστροφή** της. Έτσι ομολογεί ότι και αυτή πονάει που την πικραίνει, ότι η ειρωνεία της πλήττει και τη δική της ψυχή. Τα φιλάδελφα αισθήματά της εκδηλώνονται πάλι, αλλά συγκρατημένα.

Η Ισμήνη αναθαρρεί λίγο από τη συγκίνηση της αδερφής της και δείχνει πάλι πρόθυμη να τη βοηθήσει, έστω και αυτήν την ώρα, αφού στην ταφή δεν μπόρεσε. Έμμεσα λοιπόν αναγνωρίζει το λάθος της, ενώ δικαιώνει ξανά την πράξη της Αντιγόνης. Υποβάλλει την ίδια παράκληση να τη συνοδεύσει στο θάνατό της, αλλά αυτή αρνείται για άλλη μια φορά την προσφορά της και την προτρέπει να ζήσει. Δεν της κρατεί κακία, γιατί είναι **συγγνώμων** ακόμα και στους εχθρούς της.

Όμως η Ισμήνη αρνείται τη χάρη αυτήν και δε θέλει τη ζωή. Γιατί η ζωή την απελπίζει, την καθιστά πιο δυστυχισμένη, γι' αυτό επιζητεί το κοινό με την αδερφή της τέλος. Η απόφασή της είναι σταθερή. Ωστόσο η Αντιγόνη απορρίπτει πάλι την προσφορά της θυσίας της, αλλά με ηπιότητα, και της εξηγεί το λόγο: οι προτεραιότητές τους δεν ήταν ίδιες: εκείνη προτίμησε τη ζωή, όταν αρνήθηκε να συμπράξει στην ταφή, ενώ αυτή θέλησε το θάνατο. Η ιδεολογική τους στάση δεν ήταν ίδια, και δικαίως το αποτέλεσμα διαφοροποιείται. Η καθεμιά τους αναλαμβάνει τις ευθύνες της και παίρνει το δρόμο που συνειδητά επέλεξε.

Η παρατήρηση αυτή της Αντιγόνης, που αποτελεί νέα έμμεση κατηγορία, αναγκάζει την Ισμήνη να απολογηθεί για την προηγούμενη συμπεριφορά της. Υπενθυμίζει λοιπόν στην αδερφή της ότι τότε είχε εξηγήσει σ' αυτήν τους λόγους της άρνησής της, μολονότι συμφωνούσε με την

πρόθεσή της. Όμως η απάντηση της Ισμήνης δεν ικανοποιεί την Αντιγόνη, γιατί δεν ήταν ίδιοι αυτοί που επιδοκίμασαν την απόφασή τους: εκείνη είχε την έγκριση του Κρέοντα και των Θηβαίων, που συντάσσονταν με αυτόν, ενώ η ίδια είχε τη συναίνεση του Άδη και των νεκρών.

Τα τελευταία ακριβώς λόγια της ηρωίδας δίνουν την ευκαιρία στην Ισμήνη να υποστηρίξει ότι και οι δύο τους έπεσαν σε παράπτωμα: από κοινού καταδίκασαν την απαγορευτική διαταγή του Κρέοντα και ενέκριναν ηθικά την ταφή του Πολυνείκη. Όμως εκείνη προχώρησε περισσότερο, αφού την πίστη της την έκανε πράξη, ενώ η ίδια παρέμεινε μόνο στη λεκτική υποστήριξη της θέσης της. Ωστόσο δεν είναι ίσης βαρύτητας το αμάρτημά τους: η πρόθεση και η σκέψη δεν τιμωρείται. Η Αντιγόνη είναι που έκανε την «*άγια παρανομία*» (στ. 74), ενώ ο πραγματικός ένοχος είναι ο Κρέοντας.

Η Αντιγόνη βέβαια δε συμφωνεί με την άποψη αυτή της Ισμήνης, αλλά δεν έχει τη διάθεση να συνεχίσει την αντιπαράθεση μαζί της. Εξάλλου είπαν ό, τι είχαν να πουν, και η παράταση της στιχομυθίας δε θα ήταν «*κατά τό εἰκός και τό ἀναγκαῖον*».

[**κατά τό εἰκός:** σύμφωνα με τη λογική, τη φύση και την αλήθεια των πραγμάτων.

κατά τό ἀναγκαῖον: σύμφωνα με την ψυχολογική, αισθητική και ηθική αναγκαιότητα.]

Γι' αυτό προτρέπει την Ισμήνη να δείξει θάρρος και να ζήσει. Άλλωστε η ίδια ψυχικά αισθάνεται κιόλας νεκρή· τους δεσμούς της με τη ζωή τούς έχει διακόψει εδώ και καιρό, αφού δε γεύτηκε τις χαρές και τις ομορφιές της παρά μόνο πίκρες και ντροπές. Το μόνο που της απομένει είναι ο θάνατος, που μετά την εκπλήρωση του χρέους της φαντάζει σαν λύτρωση από τα δεινά. Νιώθει ήδη πιο κοντά στους νεκρούς κι αυτούς μόνο μπορεί να βοηθήσει. Έτσι συνεχίζει τη μοναχική πορεία της απόλυτης μοναξιάς.

Η ενότητα αυτή συνθέτει ωραία και συγκινητική σκηνή, καθώς προβάλλει την αδερφική αγάπη και την άμιλλα της αυτοθυσίας. Δεν προάγει βέβαια την εξέλιξη του μύθου (όπως όλη γενικά η γ' σκηνή του επεισοδίου), αλλά η μεταστροφή της Ισμήνης και η νέα σύγκρουση αυτής με την Αντιγόνη (= **θεατρικό απρόοπτο**) γεννούν στους θεατές τα κατεξοχήν ηδονικά τραγικά συναισθήματα (έλεο, φόβο, οργή, αγωνία, θαυμασμό), γεγονός που τους βοηθάει να νιώσουν «*τήν ἀπό τῆς τραγωδίας ἡδονήν*», που είναι ο κύριος σκοπός της τραγωδίας.

Στ. 561-581

Ερμηνευτική προσέγγιση

Ο Κρέοντας παρακολουθούσε σιωπηλά αλλά με προσοχή την αντιπαράθεση της Ισμήνης με την Αντιγόνη. Σκληρός από τη φύση του, δεν μπορούσε να κατανοήσει αυτήν την άμιλλα για θυσία και το μέγεθος της αδελφικής τους αγάπης, την ευγένεια του ήθους και το ψυχικό τους μεγαλείο. Γι' αυτόν ήταν αδιανόητη η συμπεριφορά τους, και γι αυτό **πλανάται**.

Απαξιώνει λοιπόν να στραφεί σ' αυτές και, απευθυνόμενος στον Κορυφαίο, του ανακοινώνει το συμπέρασμά του: και οι δύο είναι ανόητες. Κατά την κρίση του, η Ισμήνη από τη φύση της ήταν συνετή, γι' αυτό αρχικά υπάκουσε στο κήρυγμά του, αλλά την ώρα αυτή εμφανίζεται άμυαλη, γιατί συνέπραξε στην ταφή του Πολυνείκη και αντιμετωπίζει και αυτή βαρύτατη τιμωρία. Η απερισκεψία της λοιπόν πιστεύει ότι είναι επίκτητη, ενώ η Αντιγόνη έχει έμφυτη την ανοησία, που γι' αυτό αποτελεί το μόνιμο χαρακτηριστικό της.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι **οι ήρωες του Σοφοκλή δεν είναι θύματα της τυφλής μοίρας**, της τύχης ή των θεών· δυστυχούν ή ευτυχούν, γιατί η φύση τους είναι αντίστοιχα κακή ή καλή, γιατί οι επιλογές και οι ενέργειές τους είναι λανθασμένες ή ορθές. Η **εσωτερική τους ελευθερία** και η αδέσμευτη βούλησή τους είναι αυτές που χαράζουν την πορεία τους. Ο άνθρωπος δεν είναι ανεύθυνος στη ζωή του.

Η Ισμήνη **υποκρίνεται** ότι δικαιώνει τον Κρέοντα για την κρίση του και κάνει ότι αποδέχεται τη μορφή του, ιδίως για την Αντιγόνη. Όμως, για να τον καταπραΰνει και για να τον πείσει για την απονομή χάρης, επικαλείται ως αιτία της αφροσύνης της αδερφής της τις συμφορές της· αυτές θολώνουν την **ευθυκρισία** των ανθρώπων και τους οδηγούν σε απερίσκεπτες και κακές ενέργειες. Ο λόγος της Ισμήνης είναι γνωμικός και η ψυχολογική της παρατήρηση ορθή· με αυτόν τον τρόπο προσπαθεί να ελαφρύνει τη θέση της Αντιγόνης,

Ο Κρέοντας σκόπιμα **διαστρέφει** την εξήγηση της Ισμήνης. Έτσι, ενώ εκείνη μίλησε για *δύστυχους* ανθρώπους, αυτός αναφέρεται σε *κακούς* ανθρώπους, και εκφράζει την απόλυτη βεβαιότητά του ότι η Ισμήνη επηρεάστηκε από τον κακό χαρακτήρα της Αντιγόνης και συνέπραξε στην ταφή. Η παρατήρηση αυτή του Κρέοντα, για την επίδραση που ασκεί η συναναστροφή με τους κακοήθεις, είναι γενικά ορθή, όμως στην προκειμένη περίπτωση δεν ευσταθεί, και έτσι ο Κρέοντας **πλανάται** πάλι.

Η Ισμήνη, όταν διαπιστώνει ότι οι διαθέσεις του Κρέοντα για την αδερφή της είναι το ίδιο εχθρικές, προσπαθεί να τον συγκινήσει λέγοντάς του ότι δεν μπορεί αυτή να ζήσει, αν εκείνη θανατωθεί. Έτσι προβάλλει πάλι τα φιλάδελφα αισθήματά της και την ανυπόφορη μοναξιά της, μετά τον αναμενόμενο θάνατο της Αντιγόνης, επιδιώκοντας την επιείκειά του. Όμως ο Κρέοντας μένει ανάλγητος μπροστά στην απελπισία και τον πόνο της και, καθώς είναι εκτός εαυτού πια, της απαγορεύει να θεωρεί την αδερφή της ζωντανή και παρούσα, γιατί γι' αυτόν είναι ήδη νεκρή. Έτσι τονίζει ότι η απόφασή του είναι οριστική, τελεσίδικη και αμετάκλητη.

Η Ισμήνη, μπροστά στο ξέσπασμα του Κρέοντα, νιώθει να διαψεύδεται η προσδοκία της ότι μπορούσε να μαλακώσει την καρδιά του. Αδυνατεί να παραδεχτεί τη φριχτή αλήθεια και με απόγνωση τον ρωτάει αν στ' αλήθεια σκοπεύει να θανατώσει τη **μνηστή** του γιου του Αίμονα, συνεπώς και νύφη του. Και αυτό είναι το πιο **δυνατό** της **επιχείρημα**, γιατί έτσι **ασκεί ψυχολογική πίεση** στον Κρέοντα και προσπαθεί να τον συγκινήσει διεγείροντας τα πατρικά του αισθήματα.

Αξιοσημείωτο είναι ότι για **πρώτη φορά δηλώνεται η συγγενική σχέση της Αντιγόνης με τον Αίμονα** και τον Κρέοντα, γεγονός που περιπλέκει την κατάσταση και προκαλεί αγωνία στους θεατές για την εξέλιξή της. Επιπλέον, αυτή η αναφορά στον Αίμονα υπηρετεί και τη θεατρική οικονομία, γιατί **προανακοινώνει την εμφάνιση του νέου προσώπου** επί σκηνής και την αναπόφευκτη αντιπαράθεση και σύγκρουση πατέρα - γιου.

Ωστόσο, το ανυποχώρητο πείσμα του Κρέοντα και ο άμετρος εγωισμός του δεν του αφήνουν περιθώρια για συναισθηματισμούς και για επανεκτίμηση των δεδομένων. Η απόλυτη προσήλωσή του στο απαγορευτικό του διάταγμα, και το πάθος του να δείξει συνέπεια στις αρχές του τιμωρώντας τον ένοχο, τον κατακυριεύουν. Έτσι παραφέρεται και απαντά με **χυδαιότητα** στην Ισμήνη ότι υπάρχουν κι άλλα χωράφια για σπορά. Το γάμο τον βλέπει μόνο ως μέσο διαιώνισης του είδους, γι' αυτό είναι βέβαιος ότι κάθε γυναίκα μπορεί να αντικαταστήσει μια άλλη και ότι ο γιος του εύκολα α βρει άλλη μνηστή.

Έτσι διαγράφει αυθαίρετα από το γάμο τη συναισθηματική πληρότητα των δύο νέων, την ψυχική τους επικοινωνία και επαφή, που αγγίζει σχεδόν την ταυτότητα. Επιπλέον αφαιρεί από την οικογένεια την αγιότητά της, αφού θεωρεί μοναδικό της σκοπό την τεκνοποιία, ενώ υποτιμά και τη **γυναίκα** θεωρώντας την απλώς υποδοχέα της αντρικής σαρκικής επιθυμίας και **παιδοποιό μηχανή**. [Ο ποιητής φυσικά μιλεί **αναχρονιστικά** και αναφέρεται στη γυναίκα της εποχής του, όταν αυτή ήταν περιορισμένη στο γυναικωνίτη και επέβλεπε τα του οίκου. Γιατί στους ηρωικούς - μυθικούς χρόνους (ίσως μια γενιά πριν από τα τρωικά, όπου ανάγεται χρονικά η υπόθεση του δράματος) ο ρόλος της γυναίκας ήταν αναβαθμισμένος. Στην περίοδο της μητριαρχίας η γυναίκα είχε μεγάλη ελευθερία και άνεση κινήσεων και ήταν ιδιαίτερα σεβαστή, ενώ αντίθετα η θέση του άντρα ήταν υποβαθμισμένη.]

Ακόμα προσβάλλει και τους θεούς που προστατεύουν τον ιερό θεσμό του γάμου και της οικογένειας. Γι' αυτό η στάση του συνιστά βαρύτατη και πολλαπλή **ύβρη** και **προοικονομεί την πτώση του**, που οι θεατές την περιμένουν με απόλυτη βεβαιότητα.

Η Ισμήνη, σχολιάζοντας την παρατήρηση του Κρέοντα, του επισημαίνει ότι η Αντιγόνη είναι ξεχωριστή κόρη, ότι αυτή και ο Αίμονας είναι ταιριαστό ζευγάρι, άρα θα γίνουν ευτυχισμένοι, ότι μπορεί βέβαια, αν αυτή χαθεί, να βρει ο Αίμονας άλλη μνηστή, αλλά τότε ο γάμος του δε θα έχει την ίδια αρμονία. Όμως ο Κρέοντας και πάλι δε συγκινείται. Χαρακτηρίζει ξανά την Αντιγόνη κακή (βλ. και στ. 565) και την απορρίπτει για νύφη του. Έμμεσα λοιπόν **κατηγορεί το γιο του για την κακή επιλογή της συντρόφου του**, γεγονός που **υπηρετεί τη θεατρική οικονομία**, καθώς **προοικονομεί τη σύγκρουση** πατέρα - γιου. Η Ισμήνη δεν ξαναμιλά.

Η Αντιγόνη, που ως τότε σιωπούσε, όταν άκουσε τα τελευταία ιδίως λόγια του Κρέοντα, ένωσε να προσβάλλεται βαρύτατα. Έτσι διαμαρτύρεται αυθόρμητα και επεκτείνει την ατίμωση που δέχτηκε και στο πρόσωπο του Αίμονα, αφού αυτός επέλεξε, κατά την κρίση του Κρέοντα, μια ανάξια για γυναίκα του. Η Αντιγόνη είναι σαν να ζητεί στήριξη από τον αγαπημένο της, σαν να τον καλεί να έρθει για βοήθειά της και να αποκαταστήσει την τιμή και την αξιοπρέπειά της. Και αυτό θα γίνει σύντομα (βλ. στ. 626) σύμφωνα με τις ανάγκες της θεατρικής οικονομίας.

Όμως ο Κρέοντας δυσφορεί φανερά για την τροπή που παίρνει η συζήτηση και βιάζεται να τερματίσει το διάλογο. Γι' αυτό με ύφος σκληρό και απότομο εκφράζει τη δυσαρέσκειά του και, απευθυνόμενος περιφρονητικά στην Αντιγόνη, της λέει ότι τον ενοχλεί πολύ η παρουσία της και ο γάμος που έχει στο νου της. Έτσι ο Κρέοντας απορρίπτει πάλι τη νύφη του και αποδοκιμάζει το γιο του, γεγονός που προοικονομεί νέες εντάσεις. Η Αντιγόνη σιωπά.

Ξαφνικά εμφανίζεται **νέο πρόσωπο** που συνεχίζει τη στιχομυθία είναι ο Κορυφαίος του Χορού, που παίζει σύντομα το ρόλο του τέταρτου υποκριτή. Μπροστά στο δράμα που εκτυλίσσεται και στο πείσμα του Κρέοντα, δε μένει απαθής, αλλά συμπάσχει. Παρεμβαίνει λοιπόν δειλά και απευθυνόμενος στον Κρέοντα εκφράζει με αγωνία την απορία του αν στ' αλήθεια σκοπεύει να σκοτώσει την Αντιγόνη, που είναι μνηστή του γιου του. Επαναλαμβάνει λοιπόν την ίδια απορία της Ισμήνης (βλ. στ. 568). Στην ουσία δε ζητεί από τον Κρέοντα να επιβεβαιώσει τις προθέσεις του, αλλά να μετριάσει την ποινή της Αντιγόνης. Έτσι έμμεσα τον αποδοκιμάζει για την άκαμπτη στάση του, αλλά, καθώς είναι δειλός, δεν τολμά να αντιδράσει ρητά και δυναμικά και να συνταχθεί φανερά στο πλευρό της Αντιγόνης.

Τότε ο Κρέοντας του απαντά με κυνισμό ότι η απόφασή του είναι οριστική. Μάλιστα με ειρωνική διάθεση **μεταθέτει** τις δικές του **ευθύνες** για τον επικείμενο θάνατο της Αντιγόνης στον Άδη· αυτός θα αφαιρέσει τη ζωή της και όχι ο ίδιος. Ακόμα εκφράζει με χαιρεκακία την ικανοποίησή του, αφού η διάλυση του δεσμού της Αντιγόνης με τον Αίμονα του προσφέρει ευαρέσκεια. Αγνοεί όμως (**= τραγική ειρωνεία**) ότι ο γάμος αυτός θα διαλυθεί, όχι μόνο με το θάνατο της Αντιγόνης, αλλά και με το χαμό του γιου του.

Ο Κορυφαίος απογοητεύεται και συνειδητοποιεί ότι διαψεύστηκαν οι προσδοκίες του και ότι είναι αμετάκλητη πια η κρίση του Κρέοντα· η Αντιγόνη δεν πρόκειται να ζήσει. Ο Κρέοντας μάλιστα του υπενθυμίζει ότι και ο ίδιος (συνεπώς και όλος ο Χορός που εκπροσωπεί το λαό της Θήβας) είχε συμφωνήσει με το απαγορευτικό για την ταφή του Πολυνείκη διάταγμά του, άρα και με την προβλεπόμενη θανατική ποινή για τον παραβάτη. Έτσι έμμεσα του ζητεί να τηρήσει συνεπή στάση σε όσα αποδέχθηκε. Ο Κορυφαίος, μη τολμώντας να αντιδράσει, παραιτείται και σιωπά.

Ο Κρέοντας δεν είχε πεισθεί ότι η Ισμήνη ήταν αθώα, αν και αυτό είχε αποδειχτεί από τον προηγούμενο διάλογό της με την Αντιγόνη. Εξακολουθεί να είναι καχύποπτος και εκτός εαυτού· από εγωισμό δεν αναγνωρίζει ότι οι κατηγορίες του για την Ισμήνη ήταν άδικες, αυθαίρετες και ανυπόστατες. Γι' αυτό απευθύνεται στους δορυφόρους του και τους διατάζει να οδηγήσουν

αμέσως τις δύο αδερφές μέσα στο γυναικωνίτη και να τις φρουρούν αυστηρά· γιατί πιστεύει ότι υπάρχει το ενδεχόμενο να δραπετεύσουν και γιατί είναι βέβαιος ότι και οι γενναίοι δειλιάζουν μπροστά στο βέβαιο θάνατό τους. **Πλανάται** όμως πάλι, ιδίως για την Αντιγόνη, γιατί όποιος είναι αποφασισμένος να πεθάνει δε λιποτακτεί από το χρέος του· αντίθετα, μένει ως το τέλος σταθερός στις θέσεις του και ο θάνατός του είναι η καλύτερη επιβεβαίωση της ορθότητάς τους.

Οι δύο αδερφές αποσύρονται από τη σκηνή και η Ισμήνη δε θα εμφανιστεί ξανά· ο ρόλος της τελείωσε και ο υποκριτής που την υποδυόταν θα παρουσιαστεί ως Αίμων. Η σκηνή αδειάζει και μένει μόνος του σ' αυτήν ο Κρέων, σιωπηλός και σκεφτικός, ενώ ο Χορός ψάλλει το δεύτερο στάσιμο.

Ο Κρέων **δε διέταξε να εκτελεστεί αμέσως** η θανατική ποινή, γιατί **αυτό επιβάλλει η θεατρική οικονομία**: η τραγωδία θα τελείωνε πρόωρα και αφύσικα, και το κοινό δε θα γευόταν την επόμενη τραγική ένταση και σύγκρουση και την αισθητική συγκίνηση. Το δράμα πρέπει να έχει συνέχεια με τα συγκλονιστικά επεισόδια του Αίμονα και του Τειρεσία, με τη μεταμέλεια του Κρέοντα, με την αυτοκτονία της Αντιγόνης, του Αίμονα και της Ευρυδίκης, με τη συντριβή του Κρέοντα και τη δικαίωση της Αντιγόνης. Γι' αυτό η αναβολή της θανατικής ποινής μαρτυρεί τη δραματική τέχνη του Σοφοκλή και είναι *«κατά τό εἶκός καί ἀναγκαῖον»*, ώστε να επιτελεστούν και οι **δύο σκοποί της τραγωδίας**: ο **συγκινησιακός/αισθητικός** (ο κύριος σκοπός) και ο **ιδεολογικός/παιδαγωγικός** (ο δευτερεύων σκοπός).